

isijavanje druge paradigme

bojan jovanović

Iskazujući svoj identitet u opoziciji sa prirodnom, kultura u svom najširem smislu podrazumeva onaj najobuhvatniji aspekt čovekove realnosti. Ta realnost nije izraz čovekove nemogućnosti drugačijeg pristupa, već njeno stalno potvrđivanje kao jedino mogući čovečiji pristup. Iako se prirodni proces određuje »stihijskim automatizmom«, a kultura definiše »prisilnim normama«, mogućnost alternative se ogleda prvenstveno u sferi kulture. Naime, tek u kulturi postaje inherentna alternativa kao mogućnost jednog drugog, drugačijeg gledanja, opredeljenja i ponašanja. Nealternativnost prirodnog kao opštevažećeg i jedino mogućeg, obavezujućeg u svakoj situaciji, postavlja se, dakle, naspram i kulturnog profilisanja jednog i mogućnosti pluraliteta i različitosti drugačijih modela. Homogenizujući, suzbijajući i gušeći alternativu svako društvo stavlja u pitanje transcendiranje sopstvenih kulturnih mogućnosti. Dominantni model zatvara horizont na čijem se ekranu projektuju predstave o drugom, mogućem, nepoznatom, tajnovitom svetu. U mogućnosti tog drugog iskazuje se vitalnost razlike, koja legitimise mogućnost kreativnog naboja, obnavljanje stvaralačke energije i istinsko buđenje mašte. U ovom kontekstu legitimizacije alternative jedinstvo se javlja kao uslov kulturnog razlikovanja, a razlika kao uslov kulturnog jedinstva. Nasuprot racionalnom osporavanju postojanja onog drugog u cilju apsolutizovanja jednog istog, alternativnost se temelji na ontološkoj heterogenosti bića kulture. To drugo koje stalno traje je, kako veli Antonio Mačado, »tvrda kost na kojoj razum ostavlja tragove svojih zuba«. Upućenost na drugo i drugačije se u egzistencijalnoj samonedovoljnosti i potrebi za opredmećenjem uvek iznova potvrđuje kao neophodan način samorealizacije.

Uprkos unifikatorskim silama jednog kulturnog modela, njegovu vitalnost i neospornost najbolje potvrđuje mogućnost iskazivanja razlika, legalizacije alternative kao prava na još neiskusano mogućnost, egzistencijalnu, životnu i kulturnu pustolovinu izvan postojećeg, poznatog i već utvrđenog reda. Samosvojnost kulture se upravo u ovoj ravni mogućnosti drugog iskazuje u svojoj onološkoj otvorenosti prema alternativni. Međutim, pozicija tog »drugog« je najčešće na margini postojeće kulturne realnosti i mogućnost obnova dominantnog modela vezana je i za način integracije tih marginalizovanih sadržaja u postojeći sistem vrednosti. Istorijško iscrpljivanje jednog, ujedno je značilo i stupanje na scenu drugog, novog modela. Njihovo uspešno smenjivanje potvrđivalo je vitalnost određenog društva i njegove kulture. Svako sputavanje alternative praćeno diskvalifikacijom i negativnim vrednostima određenjem zatvaralo je perspektivu dominantnog modela i dovelo do njegove deformacije i sterilnosti. Takvom jedinstvenom modelu kao pitanju alternativa je uvek najadekvatniji odgovor, koji postaje utoliko relevantniji ukoliko predstavlja istinsku mogućnost afirmacije marginalizovanih, potisnutih i drugačijih kulturnih sadržaja koji upravo svojom različitosti udovoljavaju imanentnoj vitalnoj žedi jednog obrasca za potpunosti kroz iskustvo »drugog«. U tom smislu se istinitost nove alternativne pozicije pokazuje u mogućnosti prevazilaženja samodovoljnog institucionalizovanog i otuđenog obrasca. Uspostavljajući znak razlike, legitimitet alternativne pozicije iskazuje se u svojoj uslovljenosti dominantnim, ali i svojom autonomnošću u odnosu na postojeći vrednosni poredak. Otvorena prema izazovu slobode i oslobađanju od kriterijuma vladajućeg obrasca, ova pozicija znači mogućnost obnove određenog kulturnog i životnog areala. Navedeni princip obnove podjednako je delotvoran kako u tradicionalnim »hladnim« društvima i njihovoj praksi obreda prelaza, tako i u savremenim potkulturalama i brojnim pojavama alternativnog opredeljenja i

stvaranja. Podređeno ritualnim pravilima ili zakonima dominantnih kulturnih modela, isijavanje onog drugog do tada potisnutog sadržaja aktualizuje se u kontekstu iskustveno otvorene sazajne, društvene i kulturne relevantnosti.

AJNŠTAJN I POTKULTURNA OBNOVA

Značaj ovog iskustva se ogleda najpre u iskazivanju određenih utopijskih ideja i kulturnih projekata koji sjajem svoje senke ocrtavaju potencijalne mogućnosti dominantnog modela. Sagledani u funkciji važećeg obrasca, oslobođeni sadržaji znače i mogućnost njegove revitalizacije koja se u jednom širem kontekstu potvrđuje kao životna pulsacija i ritmičko smenjivanje različitih kulturnih pravila. Ono što je u periodu važenja određenih pravila potisnuto iz kulture kao njen škart, postaje u novom periodu relativizacije dotadašnjih pravila važan činilac društvene i kulturne obnove. Vraćanje potisnutog ujedno je i saznanje o promenljivosti važećih pravila određene kulture.

Sagledavajući ovaj trenutak obnove kroz smenjivanje dominantnih pravila mogli bismo reći da aktuelnost potkulturnih sadržaja na svoj način dokazuje poznatu Ajnštajnovu teoriju o brzemu radu časovnika na statičnom mestu, za razliku istog časovnika u pokretu koji će raditi sporije, pa zato i zaostajati za prvim, statičnim časovnikom za nekim delom vremena. U tom smislu je i logično da središte svake kulture oličeno njenim institucijama stari brže od njene periferije na kojoj se odvija stalno kretanje. Procesu previranja sa kulturne periferije imanentno je izvesno sporije vremensko proticanje u odnosu na vremensko kretanje u statičnim, nepromenljivim institucijama kao središtima jedne kulture.

Aktualizacija perifernih sadržaja je način njihovog vremenskog ujednačavanja sa svojim središtem u činu kulturnog obnavljanja. Međutim, neprestano menjanje i obnavljanje ovog »ajnštajnovskog« sveta kulture i njenog dominantnog obrasca pokazuje svoju vremensku relativnost upravo u zavisnosti od samog stajališta, posmatračevog pogleda i njegovog stanja. Naime, intenzitet aktivnosti učesnika potkulturnih životnih, socijalnih i kulturnih zbivanja uslovljava subjektivni osećaj zaustavljenog vremena, odnosno fenomena merenja vremena doživljajem i trajanjem samog dešavanja, za razliku od pravila u centru kulture i njenim institucijama koje jedinicu vremena uzimaju za meru svojih aktivnosti i svog trajanja. Budući da se subjektivnim doživljajem može meriti vreme, ovakav odnos prema njemu iskazuje i određeno čovekovu moć nad njim, uspostavljanje izvesne vlasti nad vremenom koje se premerava ljudskim parametrima.

Svakako najizraženiji primer ovakvog odnosa prema vremenu vezan je za pravilo davanja imena dinastija i kraljeva čitavim vremenskim razdobljima ne samo u kojima su, već i kojima su suvereno vladali. Iluzija svih novih vlasti je verovanje da njenim uspostavljanjem (osvajanjem) započinje i novo vreme, novi početak na koji se primoravaju i mnoge dotadašnje institucije čija je ukorenjenost znatno dublja u dotadašnjoj kulturi i perspektiva znatno duža od ograničenog trajanja vlasti koja svoju moć nastoji da potvrdi i legitimise uspostavljanjem vlasti nad samim vremenom.

Dominantno model svake kulture svoju vitalnost zasniva po pravilu na odgovarajućoj asimilaciji potisnutih sadržaja koji ga mogu dovesti u pitanje. Popustljivost tog obrasca prema tim sadržajima iskazuje sa njegovom otvorenosti za ono drugo. Ne osporavajući značaj institucija vezanih za centar jedne kulture, otvoreni obrazac ne isključuje, dakle, mogućnost ispoljavanja i drugačijih kulturnih sadržaja vezanih za čitav spektar različitih mogućnosti. Pluralitet kulturnih oblika omo-

gućuje iskazivanje latentnih kulturnih značaja u čijem horizontu i »čitanje« dominantnog obrasca implicira određenu višeznačnost kao njegovu osnovno kulturno određenje. Upućujući i na ono izvan svojih manifestnih oblika, otvoreni obrazac kulture ukazuje na mogućnost viđenja i stvaranja i nećeg drugog. Ispoljavanje tog »drugog« nije, dakle, izraz nesavršenosti dominantnog obrasca, već potvrda njegove osnovne vitalne kulturne utemeljenosti. Zato je za kulturu bitno da se iskazuje u neophodnoj otvorenosti i mogućnosti sopstvene alternative. Pražnjenje i oslobađanje potisnutih kulturnih sadržaja kroz alternativne oblike je način obnove kulture, društva i samog života.

IZAZV DRUGIH ZNANJA

Široka realnost drugog i drugačijeg koja se pomalja iz senke vladajućeg kulturnog obrasca određuje alternativu prvenstveno kao duhovnu situaciju izraženu, između ostalog, i u mogućnosti različitih perspektiva. Otvorena prema afirmaciji potisnutih vrednosti i drugačijih sazajnih pretpostavki, alternativa dolazi do svog punog vitalnog izražaja konačnim osporavanjem i ukidanjem istorijski, kulturno i socijalno iscrpljenih dominantnih modela. Dotadašnja imanentna kritičnost alternative promenom pozicije u okviru dominantnog, vladajućeg obrasca često nastoji da dokaže svoju supremaciju suzbijanjem svakog drugačijeg pogleda, o čemu dovoljno ubedljivo govori dosadašnja istorija institucionalizacije religijskih ideja i verovanja kao i pojedinih društvenih i političkih pokreta i partija. Zato i najveća napetost između alternativnog i oficijelnog dolazi u okolnostima jednostranog osporavanja i negiranja. Represivna zaštita od alternative uvek je bila kontraproduktivna za aktere vladajućeg modela. Umesto odgovarajuće zaštite alternative kao uslova sopstvenog socijalnog, političkog i kulturnog zdravlja, suzbijanje i onemogućavanje drugačijeg u cilju dokazivanja moći dominantnog modela dovelo je, po pravilu, do neadekvatnog iscrpljivanja vitalnih potencijala zajednice i stavljalo u sumnju pokazanu istinu.

Ispravljajući nepravde prošlih vremena, ovlašćena alternativa nije imuna od sopstvenih istovetnih zabluda i nanošenja nepravdi drugačijim oblicima i sadržajima koje će ispravljati, opet, neko buduće vreme. Afirmacija alternative vraća izgubljeno, ali se njenom dominacijom i gubi dobijeno. U jednom dužem vremenskom periodu ritmovi alternativnog i ortodoksnog mogu se pročitati kao paralelni tragovi koji se u daljnji objedinjavaju. Iz perspektive njihovog jedinstva relativizuju se i njihove nekadašnje statusne pozicije. Zato problem »drugog« vezan za određeni potisnuti sadržaj, potčinjenost jednog ili supremaciju drugog obrasca uvek implicira i aspekt celovitog, integralnog kulturnog funkcionisanja, koje je samo način adekvatnog poimanja istinskog jedinstva prirode.

Razaznavanje geštala koji ukazuje na ovo jedinstvo prirode, prema Majklju Polaniju, jedan je od osnovnih ciljeva naučnog saznavanja. Potvrđivanje ovog jedinstva postavlja se kao naučni zadatak na planu otkrivanja uzročno-posledičnih relacija između pojedinih činila jedinstvenog sveta. Budući da se na pretpostavkama o jedinstvu prirode temelji i onaj drugačiji pristup koji pretpostavljeno svejedinstvo dokazuje efektima magijske, mističke i parapsihološke prakse utoliko je i izraženija potreba preciznijeg određenja upravo tih pogleda, znanja i koncepcija čiju alternativnost konstituise dominantna pozicija vladajućeg sazajnog naučnog modela. Važeći sazajni kriteriji iskazani kao kriteriji nauke čine unutar nje izlišni i neki drugi, posebni pogled na svet. Međutim, vladajućem naučnom obrascu prema čijim se kriterijima dolazi do određenih

saznanja koja se mogu proveriti, dokazati i potvrditi je alternativa jedna drugačija saznanja paradigma. Za razliku od nauke koja smatra istinitim samo ono što može određenom procedurom, merenjem izvesnim instrumentima da dokaže, alternativni pristup se temelji na neposrednom saznanju iskustvu, intuiciji, akuzalnom mišljenju, i čovekovim mentalno-fenomenološkim svojstvima. Odnoseći se, dakle, isključivo na znanje koje drugačijim putem dolazi do istine i čije se saznanje pretpostavke razlikuju od već poznatih naučnih kriterija istinitosti, nova paradigma znatno proširuje saznanjani horizont ograničen dominantnim modelom. Osporavajući ono što je u njemu isključivo, jednostrano i loše postavljeno, alternativni pristup ukazuje na mogućnost drugačije perspektive. U tom smislu se sva ova znanja koja

u okviru važećeg dominantnog modela izražavaju jedan drugačiji koncept saznanjog iskustva mogu nazvati alternativnim.

Moguće referencijalne veze magijskog pristupa realnosti sa analognim duhovnim nastojanjima prisutnim u bogatoj orijentalnoj duhovnoj baštini predstavlja ujedno i najširi kontekst današnjeg alternativnog znanja, sagledan iz okvira i osnovnih karakteristika uobičajenog dominantnog receptivnog horizonta. U odnosu na dominante važećih naučnih shvatanja, alternativna znanja su značajan saznanjani izazov. Intencija uspostavljanja dijaloga sa ovim duhovnim nasledom jedan je od osnovnih zahteva i savremene antropologije, utoliko preče ukoliko se i ovo promišljanje dovodi u neposrednu vezu sa problemskim aspektom

čovekove egzistencije. Drugačiji modeli saznanja izraženi su i kao konstituenti određenih umetničkih poetika u raznim domenima umetničkog stvaralaštva: književnosti, slikarstva, muzici, pozorištu i filmu. U skladu sa sve ozbiljnijim interesovanjem koje povezuje savremenu nauku sa drugačijim saznanjanim iskustvima drevnih tradicija, pojedini aspekti ovog drugačijeg pristupa postali su i predmet odgovarajućih kritičko-teorijskih proučavanja i integralnog sagledavanja. Sintetizovana u novu, holografsku paradigmu, stara znanja se potvrđuju kao svojevrsna anticipacija potonjih naučnih otkrića. Sagledana iz te perspektive, nova paradigma jasno pokazuje da u njenoj saznanjani dimenziji linije koje razdvajaju i spajaju različite tačke gledišta ocrtavaju mogućnosti i jedne sasvim nove duhovne realnosti.

politika i javno informisanje

(uvodna reč)

miroljub radojković

Uspešnost svakog javnog razgovora u formi »okruglog stola« prevažadno zavisi od aktuelnosti i raznovrsnosti njegovog povoda. Centar za marksizam Beogradskog univerziteta i Katedra za novinarstvo Fakulteta političkih nauka, kao organizatori, imali su to na umu pozivajući Vas na raspravu — Politika i javno informisanje. Aktuelnosti ove teme ne bi trebalo mnogo dokazivati. Nju garantuje, zapravo, već praksa koja je počela — praksa u kojoj se pred našim očima menjaju oba fenomena uzeta kao povod za razgovor.

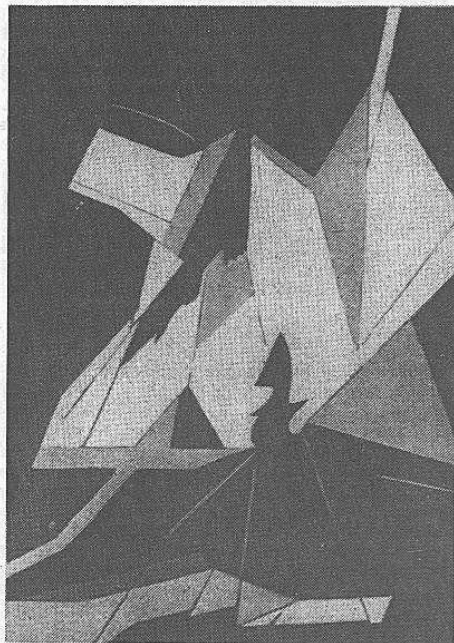
Javno informisanje nije nikada bilo, niti je moguće hermetički i nedodirljivo izolovati od politike. Šta više, moglo bi se postaviti i retoričko pitanje: Da li će ikada javno informisanje biti politički indiferentno? Moj odgovor je negativan. Sumnjam. Drugim rečima, ubeden sam u sijamsko-blizanačku sudbinu politike i javnog informisanja. Negde u daljoj, možda utopijski predviđenoj budućnosti, moguće je da će im se desiti definitivan razlaz. Ali, ovako tematizovan odnos tada će biti bespredmetan — ne zbog konačnog razdvajanja ili kristalizovanja javnog informisanja izvan posuda politike — već zbog slobodonosnog nadilaženja oba ova vida javne delatnosti ljudi. Dakle, smatram da će zajedno nestati i politika i javno informisanje kao posebne, instrumentalne upotrebe komunikacionih sposobnosti čoveka.

Dakle, ovde smo da razgovaramo o povodu koji ima aksiomatsko, a ne antinomijsko obličje. Kao ni bilo koje drugo, tako ni javno informisanje u prostoru naše zemlje nije nezavisno od politike. Kada bismo verovali u suprotno, kanonizovali bismo hotimično slepilo teorijske i praktične misli. Ne bi promena od monističkog ka pluralističkom političkom sistemu, ne bi razgrađivanje jednopartijskog političkog života u višepartijski, ne bi reforma, deregulacija i reprivatizacija stvarali sasvim nov milje za javno informisanje. Habitus javnog informisanja se giba i menja. Neki to nazivaju potresima, drugi nedoumicama, treći transformisanjem. No, imenujući to naše osećanje kako nam drago, složićemo se uvek da mu je zajednički imenitelj PROMENE. Dakle, mi smo ovde da bismo razgovarali o promenama, onako kako ih vidimo i doživljavamo svako iz svog ugla i sa svojim iskustvenim zalogom.

Na samom početku razgovora, bez obzira na aksiomatski tematizovan povod, slobodan sam da primetim u ime teoretičara, da je naša komunikaciona nauka (komunikologija) i do sada ispitivala prave temelje i genetske odlike javnog informisanja. Ova mlada naučna disciplina je u Jugoslaviji zasnovana kompleksno. Bez obzira na razlike u njansama, koje se ne bi mogle nazvati posebnim »školama«, ona je pokazala sposobnost da ne zanemari ni jedan bitan aspekt javnog informisanja. Zahvaljujući tom obuhvatnom pristupu predmetu istraživanja, naša komunikaciona nauka je valjano ispitivala i postulatale javnog informisanja u proteklom vremenu, i isto tako je u stanju da ispituje promene koje su u toku, koje su najaktuelnije. Nju mene javno informisanje ne mogu iznenaditi. Jer, ona zna šta za sudbinu javnog

informisanja znači i politika, i ideologija, i svojina, i organizacioni principi rada, i etika, i profesionalizam... Kada smo se kao poslenici komunikologije razlikovali, pa i međusobno polemislali, time smo obezbeđivali nove izvore saznanjog svetla koje je usmeravano na kompleks javnog informisanja. To je bilo dobro, i to se sada pokazuje kao prednost. To je ona dragocena poputnina koju komunikolozi poseduju sada, pred početak razgovora o promenama, i pre stvarnih promena politike i javnog informisanja.

Polazeći od takvog nasleđa, poslenici ko-

munikacione nauke imaju mostobran da se smelo upuste i u prognostički diskurs. Dakle, za nas očekivane promene u politici i javnom informisanju ne mogu biti potresi niti nedoumice. Mi o njima možemo govoriti uz dokaze, uz pomoć inostranih iskustava, na osnovu pravila naše naučne paradigme. Zbog toga smo i proširili okvire ove rasprave izvan analize sprege politike i javnog informisanja. Te hipoteze prognostičke vrednosti sadržane su u II i III odeljku ponuđenih tema za raspravu.

No, da bi nam se pred budnim Argusovim okom javnosti i predstavnika javnog informisanja više verovalo, odmah ćemo učiniti i određene demistifikacije. Zastupnici teorijskog mišljenja moraju da učine sledeća pojašnjenja:

Prvo, priznati zablude zbog kojih je ideologija spuštala razinu naših analitičkih reflektora. A poznato je, što je izvor svetlosti iskošeniji, duža je i senka prepreke koja mu stoji na putu.

Dakle, ako nismo dovoljno uzdignuli svoje svetiljke, duža je i senka politike koja prekriva javno informisanje. I naša je kritička svest bila iskošena, dakle ideologizovana.

Drugo, priznati da se više nego do sada mora uvažavati značaj tuđih iskustava. Naravno, ne pledirano ovde za podržavanje i epigonstvo, već za kritičku teoriju uticaja. No, i naučni radnici i novinari dobro poznaju suštinu drugačijih rešenja odnosa politike i javnog informisanja. Njih treba iznositi pred javnost, jer se u hitnji pred promenama to na sve strane traži, a ponekad i mistifikuje.

Treće, učiniti napor da se ne podlegne iskušenju obraćanja koncepta i institucija javnog informisanja na rešenja iz minuloga veka. To će biti izuzetno težak zadatak, jer je i osnovna promena u našoj politici, tekovina moderne, »otkriće« iz prošlog veka. Dakle, otvara se nov problem: Kako izneti javno informisanje iznad klasične moderne, kako usmeriti njegove institucije i sadržinu u susret duha vremena koji je eklatantno postmodernistički. Reprivatizovana i paternalistička, ili pak partijska sredstva informisanja, nisu nikakav konceptualni novum, već povratak u prošlost.

Četvrto, priznati da ni kao naučnici a ni kao praktičari nismo potpuno opremljeni za sve promene. Komunikaciona nauka nije dovoljno izučila: rizike deregulacije sredstava informisanja, deformacije tržišne konkurencije u javnom informisanju, i posebno to želimo da podvučemo — način rada transnacionalnih korporacija u oblasti javnog informisanja. Svekolihi protekcionizam štito je i domen javnog informisanja u našoj zemlji, od ovih nepoznanica. Reforma koja je sada na delu, priziva u taj prostor i deregulaciju, i tržište i strana ulaganja. Iskrcavanje (američkih) multinacionalnih kompanija u Evropu pre dve decenije, Srajber je poredio sa prodorom tenkova kroz pustinju. Da li će to biti upotrebljivo poređenje i za Jugoslovenski informativni prostor 1990-te?

Peto, izvući pouku iz loše tekovine ovog podneblja o raskolu između ljudi teorije i ljudi prakse javnog informisanja. Među nama nije bilo dovoljno susretanja, prožimanja pa tako ni uticaja ni sporenja. Svako je radio u svom svetu: jedni više-manje u stupci ideološke dogme, drugi u stupici ideološke kontrole; jedni na obali teorije a drugi na obali utilitarnog. Tako smo obostrano životarili u nerazumevanju (pa i nerazumljivosti) teorijsko-analitičkog i instrumentalno-analitičkog mišljenja oko i povodom javnog informisanja. U uslovima međusobne ne-komunikacije politika nam je obostrano nametnula svoj kod.

Zbog toga je i ovaj »okrugli sto« zamišljen kao trasiranje putanje po raselini koja se očitava između teoretičara i aktivnih novinara. Zato smo pozive uputili na obe strane, i drago mi je da primetim da su prihvaćeni. Dakle, ovde smo da bismo zajednički pokušali da izvedemo »let iznad kukavičijeg gnjezda — politike«. U to ime, ja Vam ispred Katedre za novinarstvo FPN želim uspešan rad, i visok uzlet.